

BOROS LÁSZLÓ\*

**Hősök Kárpátalja egén.  
Recenzió B. Stenge Csaba *Baptism of fire. The first combat experiences of the Royal Hungarian Air Force and Slovak Air Force March 1939* és *Elfelejtett hősök. A magyar királyi honvéd légierők ászai a második világháborúban*  
című kiadványairól\*\***

Kárpátalja történelmének egy kevésbé ismert része a mai napig az 1938 és 1944 közötti időszak. Ez annak is köszönhető, hogy a terület a Szovjetunió része lett a második világháború után. A hadtörténeti kutatásokat a mai napig hátráltatja, hogy számos iratanyag megsemmisült, vagy eltűnt a háború következtében. Az alábbiakban B. Stenge Csaba<sup>1</sup> két könyvét ismertetjük recenzióinkban, melyekből számos új információt ismerhetünk meg a magyar katonai repülők életéről és tevéiről, valamint kárpátaljai tevékenységükről.

A magyar katonai repülés I. világháború utáni első éles bevetéseiről kaphatunk tisztább képet B. Stenge Csaba angol nyelven *Tűzkeresztység* címmel megjelent könyvéből (melynek nincs magyar kiadása).<sup>2</sup> Az első bécsi döntés után is fontos célja volt a magyar kormánynak Kárpátalja hegyvidéki részének a visszacsatolása. Ezzel sikerült volna elérni a közös határt Lengyelországgal és még jobban rést nyitni a kisantant gyűrűjén, ami szinte teljesen körbeölelte Magyarországot. Erre 1939 márciusában nyílt meg a lehetőség. A kárpátukrán állam rövid ellenállás után megszűnt, és a magyar csapatok elérték az ezeréves határt. Viszont a hadvezetés számára adódott egy komoly probléma. A Kárpátalja és Szlovákia

---

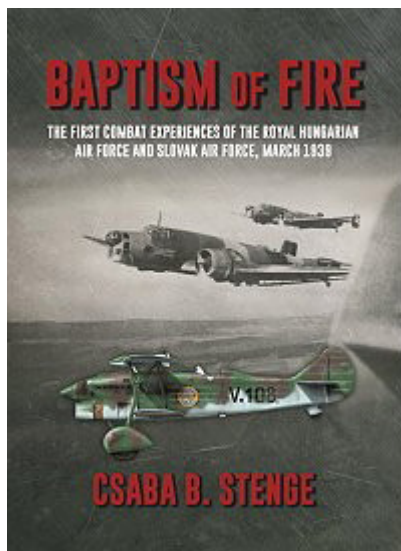
\* Abszolvált doktorandusz, PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. \* Докторант, докторантура історичних наук факультету гуманітарних та суспільних наук Католицького університету ім. Петра Пазманя. \* Doctoral candidate, Pázmány Péter Catholic University, Doctoral School of History. [delta198612@gmail.com](mailto:delta198612@gmail.com)

\*\* B. STENGE CSABA: *Baptism of fire. The first combat experiences of the Royal Hungarian Air Force and Slovak Air Force March 1939* [Tűzkeresztység. A magyar királyi honvéd légierők és a Szlovák Légierő első harci tapasztalatai 1939 márciusában]. Helion&Company, Solihull, 2013. 128 p.; B. STENGE CSABA: *Elfelejtett hősök. A magyar királyi honvéd légierők ászai a második világháborúban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 402. p.

<sup>1</sup> B. Stenge Csaba – hadtörténész, főlevéltáros. A Pécsi Tudományegyetemen szerzett PhD-fokozatot történelemből. Jelenleg Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltárának igazgatója. Fő kutatási területe a második világháború hadtörténelme, továbbá a magyar királyi honvéd légierők harcászati-hadműveleti alkalmazása és személyi állománya. Számos tudományos publikációja jelent meg a témában.

<sup>2</sup> B. STENGE CSABA: *Baptism of fire. The first combat experiences of the Royal Hungarian Air Force and Slovak Air Force March 1939* [Tűzkeresztység. A magyar királyi honvéd légierők és a Szlovák Légierő első harci tapasztalatai 1939 márciusában]. Helion&Company, Solihull, 2013. 128 p.

között lévő közigazgatási határvonal túlságosan közel húzódott az Ung völgyében lévő vasútvonalhoz, ami biztosította az összeköttetést Lengyelországgal. Annak érdekében, hogy a későbbiekben a szlovák hadsereg ne tudja lezárni a vasútvonalat, a magyar csapatok átlépték a határvonalat, és több települést elfoglaltak.



Könyvében a szerző a szemben álló légierők tevékenységére helyezi a hangsúlyt. Művének újdonsága, hogy a sajnos nagyon hiányosan fennmaradt magyar és szlovák levéltári forrásokat igen részletesen feltárta, emellett visszaemlékezések, és az érdemi vonatkozó szakirodalom is felhasználásra került, de emellett felhasználta a cseh Hadtörténelmi Intézet és a freiburgi német hadtörténelmi levéltár iratanyagát is.

Mivel a határincidens során a diplomáciai kapcsolatok nem szakadtak meg, továbbá nem üzent hadat egymásnak a két ország, nem megfelelő a „kis háború” elnevezés az összecsapásokra, mellyel a szlovák szakirodalomban gyakran találkozhatunk. Különösen fontos részét képezik a forrásoknak a résztvevők visszaemlékezései, melyet a szerző megfelelő forráskritikával kezelt, hisz több évtized távlatából előfordulnak pontatlanságok. Korabeli képek és illusztrációk egészítik ki a fejezeteket, melyek jól illeszkednek a könyv tematikájába, valamint egy térkép is segíti az eligazodást. A korabeli rendfokozatokat a szerző az adott ország eredeti nyelve szerint közli, ugyanis ezek lefordítása és egymásnak megfeleltetése nem mindig lehetséges. Az eligazodás segítése érdekében a mellékletekben egy táblázatban összehasonlítja a magyar légierő, a szlovák légierő, a német Luftwaffe és a Brit Királyi Légierő rendfokozatait.

A magyar csapatok viszonylag gyors győzelmet arattak a pár napos konfliktus alatt. Ennek egyik fő oka, melyet a szerző forrásokkal is bizonyít, hogy a szlovák hadsereg és légierő még szervezés alatt állt. Csehszlovákia szétesése után a cseh katonák hazatértek Csehországba, viszont korábban ők tették ki a hivatásos tiszti

kar állományának jelentős részét. Leggyorsabban a légierő alakulatait és kiegészítő, rendvédelmi, félkatonai csapatokat tudtak bevetni a magyar hadsereg ellen. A szlovák légierő fő feladata a magyar csapatok előrenyomulásának lassítása lett volna, hogy megérkezzenek az ütőképesebb alakulatok. Azonban a jobb gépeken repülő szlovák pilóták kiképzési szintje még nem volt megfelelő és ez vezetett a veszteségekhez. A magyar pilóták gépei régebbi típusúak voltak, de sikerült rákényszeríteniük a légi harcok során a számukra kedvezőbb fordulóharcot a modernebb, gyorsabb gépekkel repülő szlovák pilótákra.

A hadi eseményeket napokra lebontva részletesen ismerteti az író. A legrészletesebb tájékoztatást a magyar légierő bombatámadásáról kapjuk az iglói szlovák repülőtér ellen.

A könyv végén kilenc melléklet lelhető fel, melyek segítségével jobban megérthetjük a harcok lefolyását. A katonai rendfokozatokat összehasonlító táblázat mellett adatokat találunk a légi győzelmekről, a szlovák légierőről és az egyetlen épségben zsákmányul ejtett szlovák *Avia B.534*-es vadászgép sorsáról. Megtudhatjuk, kik és milyen kitüntetést kaptak a harcban elért eredményeikért. A légi győzelmet aratott magyar pilóták rövid életrajza is közlésre került. A könyvet a felhasznált források és szakirodalom jegyzéke zárja.

B. Stenge Csaba könyvében mind a magyar, mind a szlovák légierő tevékenységét ismerteti. Bemutatja erősségeiket és hiányosságait is. A széles körű forrásanyag feldolgozása révén egy alapművet hozott létre, melyre bátran támaszkodhatnak a konfliktusban részt vett országok kutatói. Mivel a kötet nyelve angol, ezáltal sokkal könnyebben elérhető a külföldi történészek számára. A közelmúltban egyébként a szerzőnek több tanulmánya jelent meg a Kárpátalja visszacsatolásával kapcsolatos szárazföldi hadműveletekről is.<sup>3</sup>

<sup>3</sup> Lásd a recenzált szerzőtől Kárpátaljai zsidók a honvédségben: Fegyveres szolgálat és munkaszolgálat. In Bányai Viktória, Fedinec Csilla, Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.) *Zsidók Kárpátalján: Történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013. 249–256. pp.; A magyar páncéltörő tüzérség tűzkeresztsége: 1939. március, Kárpátalja I–II. rész. *Haditechnika* 2013/6. 39–41. pp., 2014/1. 43–46. pp.; Magyar hadműveletek Kárpátalján 1939-ben. In Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna Vereckétől Husztig: Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Kalligram, Pozsony, 2014. 91–116. pp.; A két zsákmányolt csehszlovák T–11-es (LT vz.35) harcokosi a Magyar Királyi Honvédségben. *Haditechnika* 2015/1. 59–62. pp.; A munkácsi rendőrség defenzív és offenzív harcászati alkalmazása Kárpátalján 1939-ben. *Rendvédelem–történeti Füzetek* 2015. 109–116. pp, Akcja „Łom” („Feszítővas” akció) lengyel diverziós műveletek Magyarország támogatására 1938 október–novemberében I–II. rész. *Hadtudomány* 2017 (elektronikus szám) 52–60. és 75–83. pp.; Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében I–II. rész. *Seregszemle* 2017/2. pp. 128–145. és 2017/3–4. 106–119.; Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. I. fázis I–II. rész. *Seregszemle* 2018/1. pp. 100–116. és 117–131.; Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március. II. fázis I–II. rész. *Seregszemle* 2018/2. és 2018/3–4.; A Rongyos Gárda bevetése Kárpátalján 1938–1939 I–II. rész. *Seregszemle* 2018/2. és 2018/3–4.; A „vízkereszti csata”: csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án I–II. rész. *Honvédségi Szemle* 2019/1. pp. 119–131. és 2019/2., valamint az Acta Academiae Beregsasiensis ezen számában írt további két tanulmányát a Rongyos Gárda salánki megadásáról és a „vízkereszti csatában” való részvételéről.

A szerző másik könyve<sup>4</sup> már csak részben kötődik Kárpátaljához. Az *Elfelejtett hősök* című kötetében a szerző a magyar katonai repülés II. világháborús ászaival foglalkozik. Számos későbbi ász 1939 márciusában esett át a tűzkeresztségen. A kötet egy jelentősen kibővített, átdolgozott második kiadás.<sup>5</sup> Nem véletlen a címválasztás a szerzőtől. Számos ászpilóta a háború után emigrálni kényszerült vagy súlyos retorziók érték a kommunista hatalom részéről (olyan is akadt, akit koncepció perben elítélve kivégeztek). Számos esetben a mai napig nem rehabilitálták a hazáért mindhalálig harcoló pilótáinkat, akik elhunytak még a rendszerváltás előtt.



A könyv első fejezeteiben a szerző azokat az alapinformációkat ismerteti, melyek segítenek a későbbiekben a pilóták életrajzának az értelmezésében. B. Stenge Csaba hosszú évek alatt gyűjtötte össze a szükséges információkat, ugyanis a korabeli összesítések, parancsok, jelentések jelentős része elveszett a háború utolsó éveiben, vagy az azt követő évtizedekben. Megismerhetjük a légi győzelem megítéléséhez szükséges eljárás menetét. Milyen kitüntetések kaphattak a magyar pilóták. A harcok során alkalmazott taktikákat, harceljárásokat, ezek fejlődését. Egy táblázat segítségével a szerző megfelelteti a magyar királyi honvéd légierők, a német Luftwaffe, a szovjet Vörös Hadsereg légereje és az amerikai USAAF csapatainál alkalmazott fontosabb rendfokozatokat. Felhívja a figyelmet, hogy a rendfokozatok nem teljesen összehasonlíthatók egymással.

<sup>4</sup> B. STENGE CSABA: *Elfelejtett hősök. A magyar királyi honvéd légierők ászai a második világháborúban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016. 402. p.

<sup>5</sup> Első kiadás BECZE Csaba: *Elfelejtett hősök*. Püldo Kiadó, Nagykovácsi, 2006. 199 p.

Legjelentősebb részét a könyvnek a pilóták részletes, korabeli dokumentumokkal, fényképekkel és térképekkel kiegészített életrajza teszi ki. Ezekből megtudhatjuk légi győzelmeik számát, sok esetben magának az összecsapásnak a lefolyását, akár név szerint beazonosított ellenfeleiket, az általuk repült géptípusokat, kitüntetéseiket, és végül a háború utáni sorsukat. A fejezetekben a légi győzelmek száma szerint rangsorolja a pilótákat az író, a legeredményesebbtől a feltehetőleg öt győzelmet elérőig. A vadászpilóták mellett a bombázó- és felderítőgépek ászait is megismerhetjük. Az egyetlen magyar ász életrajza is megtalálható, aki a német légierőnél érte el ezt a státuszt. Számos életrajzban olvashatók részletek, melyek az 1939. márciusi eseményekhez, vagy a pilóták egyéb, Kárpátalját is érintő tevékenységéhez kapcsolódnak. A könyvet részletes irodalomjegyzék, és több mint 700 végjegyzet zárja.

B. Stenge Csaba könyvében egy hiánypótló, évtizedeken keresztül tartó kutatás eredményeit ismerteti meg az olvasóval. Annak ellenére, hogy magyar, német, amerikai, orosz levéltári forrásokat, valamint rengeteg általa feltárt, magánkézben lévő elsődleges forrást használt fel, a szerzőnek számos esetben csak töredékes információkat sikerül prezentálnia, hisz a háború utolsó éveiben rengeteg dokumentum megsemmisült vagy elveszett. Számos korabeli dokumentum és fénykép lelhető fel a munkában és az életrajzokat sok esetben a volt pilóták visszaemlékezései egészítik ki. Különösen érdekes, hogy megismerhetjük egyes esetekben a pilóták háború utáni életét is. A műben nem csak a vadászpilóta ászok, hanem a magyar légierő más alakulatainál (bombázók, felderítők) repülő ászok életrajza is ismertetésre került. Számos a korábbi szakirodalomban és a korabeli sajtóban megjelent tévedést igazít ki a szerző az általa feldolgozott források alapján

